

Halmos Károly (okl. közgazda, ELTE BTK, oktató)

Nem szakemberként, de a demográfia és a demográfusok nagy tisztelőjeként a következőkben a fölött kérdésekre sorrendben fogok - nem válaszolni, hanem hozzájuk megjegyzéseket fűzni. Nézőpontom az érdeklődő laikusé. Nem tudom a szakma miről vitatkozik, azt észlelem, ami ebből a tömegkommunikáció közegébe átkerül.

A demográfia ugyan szakma, de a népesedési kérdésekről ugyanúgy lehet az embernek véleménye, miként a labdarúgásról is mindenki gondol valamit. A gondolatok azonban pallérozhatóak, tehát szükség van a népesedési, de még inkább a vele összefüggő, belőle fakadó kérdések nyilvános tárgyalására, a tájékozódáshoz szükséges propaganda kifejtésére (csakúgy, miként jobb országokban az iskolákban oktatják az állampolgári vagy alkotmányos ismereteket is).

1.a) Fontosnak tartom adott esetben a közvéleményben tudatosítani, hogy az ország népesedése történetileg, vagyis hosszabb távon jobban meghatározott, mint azt gondolni szokás. Például, hogy a közvélemény által korjelenségnek tartott születésszabályozás nálunk réges-régi jelenség, míg az észak-nyugat-európai országokban a korabeli együttélési normák közepette e jelenség sokáig nem dívott. Valójában azonban az észak-nyugat-európai közösségi minta volt a kivételes, vagyis nem országunk és népünk járt „külön úton” évszázadokon át, hanem az említett „észak-nyugat-európai világ”¹. Évszázados léptékben értve a szót, "jelenleg" sokkal inkább ők hasonulnak hozzánk, már amennyire egy elterjedt mintázat szétesése és többneművé széthullása hasonulásnak tekinthető.

b) Közvéleményünk a világjelenségeit a maga számára a „modernizáció és utánzás” nyelvtana segítségével fogalmazza meg. Ez röviden annyit tesz, hogy az atlanti világnak a világ egészét tekintve kivételesnek mondható viszonyait nem csak eszményének, hanem - korszerűként - maga számára normának is tekinti, s ebből adódóan érvényesíteni is kívánja. Így nem véletlenül látja e közvélemény úgy, hogy országunk népesedésének alakulása példamutató gyorsasággal követi a nyugati fejleményeket (hiszen arra gondolni sem mer, hogy minket követnek).

Tekintsük például a művi vetélés kérdését, amely valahol a demográfia és az etika határmezsgyéjén helyezkedik el. A művi vetélést, mint társadalmi gyakorlatot szokás modernizációs, illetve emancipációs, felszabadulási jelenségnek tartani, jóllehet inkább egy barbár (civilizálatlan) gyakorlat továbbélése, mint korszerű jelenség. Jellemző, hogy a művi vetélések statisztikájában ugyanúgy kimutatható az Európán végighúzó nyugat-kelet kultúrlejtő, mint sok más egyéb művelődési (műveletlenségi) jelenségben. Igen, hangsúlyozni kell, hogy a népesedés tudománya, bár ugyanolyan szigorú tudomány, mint a biológia, de a népesedés elemi jelenségei nem a biológia, hanem a művelődés, a kultúra, a populáris (népi) kultúra szférájába tartoznak.

A jelenségek szintjén ugyanaz történik, mint az atlanti Európában: harc az egyéni jogokért. Valójában a helyzet most is, mint megannyiszor: hiába történik majdnem ugyanaz, a következmény nagyon más az eltérő előtörténetek miatt. Nálunk az előnyök elmaradnak, a hátrányok összegződnek.

2. Az esélyek áttekintését a negatív utópiával kezdem: tudatosítani kellene, hogy volt már olyan a történelem során, amikor egy emberi populáció nem elpusztított, hanem kihalt. Nem tömeges öngyilkosságot követett el, mint a lemmingek (bocsánat a zoológiai hasonlatért), hanem csak elfogyott, eltűnt, kiveszett. Tudatosítani kellene, hogy egy populáció kihalása, bár természetes folyamat - abban az értelemben, miként az egyén betegségei is azok, de - folytatva a hasonlatot - kínokkal, szenvedésekkel jár és ha kellően tartós, az idő haladtával egyre kevésbé fordítható vissza.

Az előbb vázoltak ellenére nem gondolom, hogy a „nemzethalál” felé haladnánk.

Konkrétan szólva: a közvéleménynek legalább egy része hajlik arra, hogy a pártállami tervgazdálkodás korát a női emancipáció szempontjából is előrelépésnek, sőt a „Nyugat megelőzésének” lássa (példa erre a Nemzeti Múzeumban, 1998 februárjában rendezett kiállítás). A női nem emancipációjának programja, illetve az erőltetett iparosítás gyakorlata között komoly, de elfojtott feszültség volt, ami hozzájárult ahhoz, hogy a társadalomban az önpusztító hajlamok egyre inkább teret nyertek. A társadalom népesedési viselkedése nem önmagában, hanem e tömegessé vált önpusztítás felől szemlélendő.

A nemi emancipáció, mint fikció mostantól fog a társadalmi érdekütközések révén tartalommal megtelni, s értelmet nyerni. A népesedési helyzet azáltal javulhat, hogy a nemzetgazdaság szolgáltató szektorának térfoglalása, s a munkaszervezeti formák választékának többek között ebből fakadó bővülése ténylegesen is szabadságot fog adni a nőknek. Ez hosszabb távon a magyarországi gyermekei lenes mentalitást is megváltoztathatja. (A gyermekellenességet úgy értem, ahogy egyszer egy japán történész nekem szögezte kérdését:

- Miért nem szeretik a magyarok a gyerekeket?

- Hogy érti ezt???

- Úgy, hogy ha valaki szeret valamit, akkor abból nem kevesebbet akar, hanem többet.)

E lehetőséggel szemben hat viszont a kalkulatív gondolkodás terjedése, vagyis az, hogy a gyermekvállalás is beruházási döntésként fogalmazódik meg (vö. TIME 152: 16, 1998. 12.)

A népesedési szakembereknek komoly feladata, hogy kijózanítsák a közvéleményt. Két kérdést emelek ki:

a, A magánnyugdíj-rendszer bevezetésekor teljes mértékben elsikkadt az az alapvető tény, hogy semmilyen nyugdíjrendszer nem véd meg a népesség elvénülésétől és az ebből következő elkorhadásától, vagyis az új rendszer csak globalizálja az öregkori gondoskodás problémáját, csak megengedi, hogy ne kelljen a kérdés etikai és morális oldalával törődni, de a kérdést magát végső soron nem oldja meg.

b) A népesség egyben kultúrák hordozója is. Spirituális értékekkel kapcsolatban elfogadott, hogy kultúránk határozza meg őket, arról viszont kevésbé esik szó, hogy ez vagyoni értékekre is érvényes. A népesség elkorhadása áttételesen a magánvagyonok, illetve a nemzeti vagyon korhadásához is vezet, legyen az a vagyon akár dologi, akár társadalmi tőke (amiként a dologi tőke likvidálható, forgatható jószág, úgy társadalmi tőke például a széles körben beszélhető anyanyelv, vagy a nevelés során megszerezhető alkalmazkodási készség).

A szakemberek becslésének hibahatára a kiküldött ábrák alapján 6-100 százalékpont (teljes termékenység 2030-tól $\pm 25\%$, teljes termékenység változása 2005-2017 között $\pm 100\%$). Így az amúgy is kötelezettségmentes laikus végképp felelőtlenül jósolgathat. Szerintem a különböző összetételű teljes (dologi-emberi) jószágportfoliókat bíró csoportok közötti feszültségek megfogalmazódása és kiéleződése várható.